

Ko e pā'usi'i fakalielia, ngaahikovia mo e fakahoha'asi 'oku lava ke hoko kātoa he mo'ui faka'ahó pea 'i he 'initaneti foki. Pea neongo ko e hā e taimi mo e anga 'ene hokó 'oku 'ikai 'aupito ko ha tō'onga ia ke tau tokā'i. Kapau 'oku hoko eni kiate koe pe ha taha kehe 'oku ke 'ilo, 'oku totonu ke ke lipooti ia ki he kau polisí.

Manatu'i ma'u pe ka faifai angé pea hoko atu kiate koe ha tō'onga pa'usi'i fakalielia, ngaahikovia pe fakahoha'asi, 'oku 'ikai ko hao fo'ui ia 'o'ou, pea 'oku totonu ke ke kumi tokoni.

Pausi'i pe fakamalohi'i fakalielia (Sexual abuse) – ko e fehokotaki fakalielia 'oku fakamalohi'i, kau ai 'a e tohotoho mo e feinga tohotoho, mo e ala kovi ta'eloto ki ai. Kapau ko ha tokotaha kei ta'u sī'i koe, 'oku tapu ki ha taha ke ne fakahā atu kiate koe ha ngaahi īmisi pe 'o ha tō'onga ta'etaau, pe tufaki atu kiate koe 'i he 'initaneti.

Ngaahi kovi'i fakalielia (Sexual exploitation) – ko e taimi 'oku hanga ai 'e ha taha 'oku ke falala ki ai 'o ngāue kovi 'aki ia pea mo hono mafai ke ne ngaahikovī'i 'aki koe mo ho sinō. 'Oku 'i ai e nī'ihi, hangē ko ha faiako pe ko ha taha 'oku 'i ai hano tu'unga ma'u mafai pe fai tu'utu'uni, te ne ala fakatau ha me'a'ofa ma'u ka ke tali pe loto ki he 'e ne fiema'u fakalieliā, pe te ne kole ke 'oange ki ai hao 'ū tā fakapulipuli pea te ne ngāue'aki ia ke fai'aki ha me'a 'oku kovi. Ka 'i ai ha kakai te nau kole atu kiate koe ke ke 'oange ha me'a pehē pe fai ha me'a te ke ongo'i faingata'a'ia pe ilifia ai, 'oku 'ikai ko ha kakai lelei kinautolu pea 'oku kovi 'enau me'a 'oku faí. Mātu'aki tokanga ki ha kakai te nau fai ha tō'onga ke 'así 'oku nau angalelei atu kiate koe. 'Oku 'i ai e nī'ihi ko e kakai kovi te nau feinga ke ke falala ange pea nau toki kole atu ha me'a hangē ko hao 'ū taa.

Fakahoha'asi mo fakatanga'i fakalielia (Sexual harassment) – ko e feinga 'a ha taha ke ne tohoaki'i koe ke ke tō 'i he 'ene fiema'u fakalielia, pe ko 'ene feinga ke ke tali 'ene kole pehē, fakaaoao'i koe 'i ha founiga fakalielia, pe ko ha fakahoha'asi pe fakatanga'i koe 'aki e tō'onga 'oku natula fakalielia.

Ke tānaki atu ha fakamatala 'oku toe lahi ange, ko e ngaahi ma'u'anga fakamatala 'aonga ko eni kiate koe:

facebook.com/Safety/StopSextortion

[netsafe.org: Image Based Abuse](https://netsafe.org.nz/Image-Based-Abuse)

[netsafe.org: Grooming](https://netsafe.org.nz/Grooming)

[getsafeonline.org: Protecting Yourself](https://getsafeonline.org/Protecting-Yourself)

Ko hono tufaki ha ngaahi 'ata telefua pe natula fakalielia 'o ha fānau 'oku 'ikai 'aupito ko ha me'a 'oku sai. Kapau te ke sio ha me'a pehē, 'oku totonu ke ke lipooti ia ki he kau polisi.

'I he lao fakavaha'a pule'angá, ko e tokotaha ta'u sī'i (a child) 'oku sī'i hifo he 18 pe ko e ta'u 'oku tu'utu'uni 'e he lao 'o e fonua takitaha.

MANATU'I MA'U PĒ:

1. 'Oku 'IKAI TONU ki ha taha ke ne tuku atu ha ngaahi īmisi pe vitiō telefua mo fakalielia ki ha taa ne 'ikai ke ne kole pe fiema'u.
2. 'Oku 'IKAI TONU ki ha taha ke ne fakalotoa ha taha ke ne 'oange ha ngaahi īmisi pe vitiō telefua mo fakalielia.
3. Manatu'i ma'u pe 'OKU TONU ke ke tali "'ikai" pea ke ke fai pē 'a e ngaahi me'a 'oku ke loto mo ke ongo'i fiemālie ki ai.

KO E HA E ME'A TEU FAI?

1. **Falala ki he angi ho lotó.** Ika hanga 'e ha taha 'o 'ai koe ke ke ongo'i faingata'a'ia pe tailiili, fakaongo ki he tataki 'a ho lotó pea ke tui mo falala ki ai.
2. **Fai ha me'a mo ui tokoni.** Kapau 'oku pā'usi'i fakalielia koe, ngaahikovia pe fakahoha'asi koe 'i he 'initaneti, pe 'i ho'o mo'úi, tala ki ha taha falala'anga te ne tokonia koe 'i ho'o fekuki mo e faingata'a.
3. **Lipoti ha tō'onga 'oku kovi, fakamanamana mo pa'usi'i** 'oku hoko 'i he 'initaneti pea fakatapui (block) ha taha 'oku ne fakamanamana'i pe pa'usi'i koe 'i he mitia sōsiale koe'uhí ke 'oua 'e toe fetu'utaki atu 'i he peletifoomu ko ia. Ke tānaki atu ha fakamatala 'oku toe lahi ange fekau'aki mo e lipooti ha me'a 'i he Facebook, a'utonu ki he 'enau [Help Centre](#). 'E tokoni ha'o lau 'a e tu'utu'uni [Community Standards a e Facebook](#) ke ke 'ilo ai 'a e me'a 'oku ngofua pe 'ikai ngofua 'i he peletifoomu.

